

**Biznes yuritishning me'yoriy-xuquqiy asoslari va institutsional
sharoitlari**

Qo'qon universiteti ilmiy tadqiqot bo'lim boshlig'i

Xursanaliy Boburmirzo Farhod o'g'li

boburmirzo04@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yirik va kichik biznesning mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishdagi muhim roli yoritilgan. Bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy, innovatsion va ijtimoiy jihatlarini qamrab oluvchi turli funksiyalarini ta'kidlaydi. Normativ-huquqiy bazalar, institutsional shart-sharoitlar va qulay biznes muhiti imperativiga e'tibor qaratiladi. Maqolada global kontekstdagi misollarni o'rganish orqali liberallashtirishni rag'batlantirish, eksport faoliyatini rag'batlantirish va kichik biznesni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash muhimligi ta'kidlangan. U biznesning o'sishiga yordam beradigan, ijtimoiy muammolarni engillashtiradigan va teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan, shu orqali milliy farovonlik va jamiyat farovonligini ta'minlaydigan muhitlarni himoya qilish bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: Korporativ munosabatlar, kichik biznes, intellektual mulk, soliq huquqi, raqobat va mehnat kodeksi.

Jahon tajribasidan ma'lumki, katta va kichik biznes mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim o'ringa ega bo'lib, amalga oshiralayotgan ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarda ham o'z aksini topib kelmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi bozor iqtisodiyoti instituti sifatida bir qator funksiyalarni bajaradi, ular orasida umumiy iqtisodiy, innovatsion, resurs, ijtimoiy, tashkiliy va boshqalar mavjud.

Normativ va huquqiy asoslar ma'lum bir mamlakat yoki mintaqada tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishni tartibga soluvchi qonunlar, qoidalar va siyosatlarni anglatadi. Ushbu qoidalar korxonalar uchun adolatli raqobat,

iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va jamoat xavfsizligini ta'minlash doirasida faoliyat yuritish uchun asos yaratadi.

Institutsional sharoitlar tadbirkorlik faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlar va qonunlarni amalga oshirish va amalga oshirish uchun mavjud tizimlar va tuzilmalarni anglatadi. Bunga davlat organlari, nazorat qiluvchi organlar, sudlar va tadbirkorlik faoliyatini nazorat qiluvchi va nizolarni hal qiluvchi boshqa yuridik institutlar kiradi.

Normativ va huquqiy asoslar mamlakatdan mamlakatga farq qiladi va biznes yuritish qulayligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Korxonalar e'tiborga olishlari kerak bo'lgan me'yoriy va huquqiy asoslarning ba'zi misollari:

1. Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslari: Kompaniyalarni tashkil etish va faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar va me'yoriy hujjatlar, shu jumladan aksiyadorlar huquqlariga, korporativ boshqaruvga va moliyaviy hisobotlarga qo'yiladigan talablar. Mamlakatimizda tijorat tashkilotlari faoliyatini tashkiliy-huquqiy jihatdan yanada takomillashtirish va zamonaviy korporativ boshqaruv usullarini joriy etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yildagi PQ-415-sonli "Korporativ munosabatlarning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari", qarori asos bo'lib xizmat qilib kelmoqda

2. Mehnat kodeksi: ish beruvchilar va xodimlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlar va me'yoriy hujjatlar, shu jumladan mehnat shartnomalari, ish haqi, ish vaqti, xodimlarning huquqlari va himoyasi. O'zbekiston Respublikasining Mehnat Kodeksi

3. Soliq huquqi: soliqlarni, shu jumladan yuridik shaxslardan olinadigan soliqlar, daromad solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i va tadbirkorlik sub'ektlaridan olinadigan boshqa yig'imlarni to'lash bilan bog'liq qonunlar va me'yoriy hujjatlar.

O'zbekiston respublikasining qonuni. Soliq va budjet siyosatining 2023-yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan o'zbekiston respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida

4. Intellektual mulk huquqi: patentlar, tovar belgilari, mualliflik huquqlari va

tijorat sirlarini o'z ichiga olgan intellektual mulk huquqlarini himoya qiluvchi qonunlar va qoidalar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori

Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida

5. Raqobat to'g'risidagi qonun: adolatli raqobatni qo'llab-quvvatlaydigan va monopoliya, narxlarni belgilash va adolatsiz savdo amaliyoti kabi raqobatga qarshi amaliyotlarning oldini oluvchi qonunlar va qoidalar. O'zbekiston Respublikasining Qonuni Raqobat To'g'risida

6. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi qonun: iste'molchilar huquqlarini himoya qiluvchi va adolatli biznes amaliyotini ta'minlaydigan qonunlar va qoidalar, jumladan mahsulot xavfsizligi standartlari, reklama qoidalari va iste'molchilar nizolarini hal qilish mexanizmlari.

Ushbu me'yoriy-huquqiy bazalarning samarali amalga oshirilishini ta'minlashda institutsional sharoitlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ularga Savdo vazirligi yoki Mehnat vazirligi kabi me'yoriy hujjatlarni qo'llash uchun mas'ul bo'lgan davlat idoralari, shuningdek, raqobat organlari yoki moliyaviy tartibga solish organlari kabi mustaqil organlar kiradi. Ushbu institutlarning samaradorligi, shaffofligi va samaradorligi biznesni yuritish qulayligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bugungi kunda mamlakatimizda biznes faoliyatini erkinlashtirish va biznes yuritishga alohida e'tibor berilib kelinmoqda. Xususan, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasining rivojlanish harakatining beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasining uchinchi yo'nalishi Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlarida tarkibiy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha quyidagilar eksport sohasida asosiy maqsad qilingan edi: eksport faoliyatini liberallashtirish va soddalashtirish, eksport tarkibi va geografiyasini diversifikatsiya qilish, iqtisodiyot tarmoqlari va xududlarning eksport xajmini kengaytirish va safarbar etish.

Respublikamiz tadbirkorlik subyektlarining tashqi bozorlardagi ishtiroki va eksport faoliyatini yanada kengaytirish uchun tegishli shart-sharoitlar yaratish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Ma'lumki, hozirda tashqi bozorlarda keskin raqobat va davom etayotgan iqtisodiy inqiroz sharoitida emin-erkin eksport faoliyatini yuritish, yangi bozorlarga kirib borish murakkab masala. Ushbu vaziyatda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik o'zining egiluvchanligi, qiyin sharoitlarga tezda moslasha olishi bilan eksport faoliyatining dinamikasini taminlaydi. Shuni inobatga olgan holda, davlatimiz tomonidan tadbirkorlik subyektlari eksport faoliyatini rivojlantirish uchun ham so'nggi yillarda keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, mamlakat iqtisodiyotida tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish muammolarini aniqlamay va ularning yechimlarini topmay turib, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy muammolarni, ayniqsa ishsizlikning oldini olish, aholi daromadlarini oshirish, iste'mol bozorini maxsulotlar bilan to'ldirish va eksportni oshirish kabi muhim vazifalarni amalga oshirib bo'lmaydi. Yuqoridagi muammolarni ijobiy hal etgan Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ishlab chiqariladigan yalpi ichki maxsulotning 67 foizidan ko'prog'i kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tarmog'ining ulushiga to'g'ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Khursanaliev, B. (2023). THE IMPACT OF POPULATION GROWTH ON THE COUNTRY'S ECONOMIC DEVELOPMENT. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1, 8-11.
2. Boburmirzo, K., & Boburjon, T. (2022). Exchange rate influence on foreign direct investment: empirical evidence from cis countries. International Journal Of Management And Economics Fundamental, 2(04), 19-28.
3. Xursanaliyev, B. (2023). KICHIK VA YIRIK BIZNESNI BOSHQARISHNING ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7, 28-30.

4. Boburmirzo, X., & Abbosxon, Y. (2022, March). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK BIZNES FAOLIYATINING RIVOJLANISH TAHLILI. In E Conference Zone (pp. 168-170).
5. Xursanaliyev, B. (2022). KICHIK BIZNESNING RIVOJLANISH FENOMENI. Xorazm Ma'mun akademiyasi xabarnomasi.
6. Nazarali o'g'li, M. S. (2023). SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES (SMES) IN ASIAN NATIONS CAN BENEFIT FROM FINTECH'S EFFICIENT SOLUTIONS. *World Economics and Finance Bulletin*, 23, 122-124.
7. Nazarali o'g'li, M. S., & Farhod o'g'li, X. B. (2023). O 'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES RIVOJLANISH TENDENSIYASI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 258-260.
8. Nazarali, M. S. (2023). GOOGLE HRM FUNKSIYALARI HODIMLARGA QOYGAN TALABLARI VA YARATGAM SHAROITLARI HRM DAGI ISHLARINING TAXLILI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1422-1431.